

Duurzaamheidsprogramma 2016-2020

“Samen Duurzaam”

Olst-Wijhe, 30 januari 2015

doc. nr.: 15.014245

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Terugblik Duurzaamheidsprogramma 2011-2015	4
3. Waarom Samen duurzaam	6
4. Opzet van het programma	7
5. Programmalijnen	10
5.1 Energie: lokaal energie opwekken en besparen	11
5.2 Mobiliteit: naar duurzame vormen van vervoer	13
5.3 Onderwijs: samen duurzaam op scholen	14
5.4 Afval: op weg naar een afvalloze samenleving	15
5.5 Economie: duurzame bedrijven	16
5.6 Programmalijn Food	17
6. Organisatie en financiële middelen	18

Bijlage 1: Opzet Doel Inspanningen netwerk per programmalijn
Bijlage 2: Bijdrage van de deelprogramma's aan de CO2 doelstelling
Bijlage 3: Financieel overzicht per programmalijn

1 Inleiding

Met het Programma “Samen Duurzaam” 2016-2020 wordt voor de komende vier jaar een koers ingezet naar Samen Duurzaam op weg in de gemeente Olst-Wijhe. Het is een vervolg op het Duurzaamheidsprogramma 2011-2015, dat is opgesteld ter uitvoering van de in 2010 vastgestelde Duurzaamheidsvisie. Door al jaren in te zetten op duurzaamheid en innovatie heeft onze gemeente een goede reputatie weten op te bouwen. Enerzijds door een schone en gezonde leef- en werkomgeving voor de inwoners te bereiken door zuinig gebruik van grondstoffen en een beperking van CO2 uitstoot, anderzijds door duurzaamheid te verbinden met kansen voor economische ontwikkeling, zowel voor werkgelegenheid als voor het verhogen van economisch rendement door lagere energiekosten. Duurzaamheid is gedefinieerd als een harmonieuze balans tussen de drie elementen People - Planet - Profit. De basis van het Programma “Samen Duurzaam” is de Duurzaamheidsvisie 2010-2020 die door de raad is vastgesteld.

In het Coalitieakkoord 2014-2018 is afgesproken dat het duurzaamheidsprogramma wordt geactualiseerd. De hieronder genoemde aandachtspunten uit het Coalitieakkoord zijn verwerkt in het nieuwe Programma Duurzaamheid:

1. Het gebruik van duurzame energiebronnen dient te worden bevorderd.
2. Bedrijven en woningeigenaren worden gestimuleerd energiebesparende maatregelen te nemen. Het Platform Duurzaamheid zal hierin een rol blijven vervullen. Verduurzaming van de sociale huurvoorraad blijft onderdeel van de prestatieafspraken met Salland Wonen.
3. Lokale duurzame energieopwekking wordt gefaciliteerd. Initiatieven in de samenleving worden positief benaderd vanuit het principe: “ja, mits” in plaats van “nee, tenzij”.
4. Onderzocht wordt of er in gemeenschappelijk verband een routekaart naar zelfredzame, energie-neutrale kernen gerealiseerd kan worden, bijvoorbeeld door initiatieven op het gebied van energiecoöperaties.

Het Duurzaamheidsprogramma 2016 – 2020 is kaderstellend. Jaarlijkse uitvoeringsprogramma's geven richting aan de koers, die in het Duurzaamheidsprogramma is vastgelegd. Ook het financiële kader wordt met dit programma vastgelegd.

Het jaar 2015 kan beschouwd worden als een overgangsjaar, waarin de start van het Duurzaamheidsprogramma wordt voorbereid. Activiteiten, die hierbij horen zijn:

- betrekken van de interne organisatie;
- benoemen van deelprogrammaleiders;
- duiden van de term Energie-neutrale kernen uit het coalitieakkoord (o.a. excursie Saarbeck);
- door-ontwikkelen van het duurzaamheidsplatform;

2 Terugblik Duurzaamheidprogramma 2011 – 2015

De focus in de eerste programmaperiode lag met name bij de IMG-projecten (Investeren met gemeenten). De IMG-projecten zijn verdeeld over een aantal thema's, die expliciet voor de vier programmajaren zijn benoemd en gedestilleerd uit de vastgestelde duurzaamheidsvisie (2010) en de klimaatscan, die is uitgevoerd om de focus/prioritering te bepalen. Het kader voor het programma is het landelijke Klimaatakkoord.

Kern van het akkoord is, dat gemeenten en het Rijk zich gezamenlijk gaan inspannen voor een schoner, duurzamer en energiezuiniger Nederland. De gemeenten onderschrijven hiermee de ambities van het kabinet op klimaatgebied:

- een energiebesparing van 2% per jaar;
- een verhoging van het aandeel duurzame energie tot 20% in 2020;
- reductie van de uitstoot van broeikasgassen, bij voorkeur in Europees verband, van 30% in 2020 ten opzichte van 1990.

Het klimaatakkoord is vertaald naar de situatie van onze gemeente en heeft geleid tot de volgende doelstellingen:

- 2014: een CO₂-neutrale gemeentelijke organisatie
- 2020: 30% CO₂-reductie ten opzichte van 1990 en 20% duurzame energieopwekking
- > 2030: een volledig CO₂-neutraal Olst-Wijhe.

Alvorens de doelstellingen zijn vastgesteld is er een klimaatscan uitgevoerd, gebaseerd op onderstaande thema's:

- Gemeentelijke organisatie
- Gebouwde omgeving (woning- en utiliteitsbouw)
- Bedrijvigheid
- Verkeer en Vervoer
- Grootschalige duurzame energieopwekking
- Duurzame afvalverwerking
- Overige activiteiten

In de afgelopen periode hebben wij als gemeente vooral een regisserende rol vervuld. Zoals aangegeven is het programma voor het grootste deel opgebouwd rondom de projecten, die vanuit de IMG-middelen zijn ontwikkeld. Door een Platform Duurzaamheid op te richten is een eerste aanzet gegeven om initiatieven vanuit de samenleving te faciliteren en te stimuleren. Voor de samenstelling van het platform is gekozen voor een afspiegeling vanuit de samenleving om zo vanuit diverse geledingen initiatieven naar boven te halen en projecten te kunnen ontwikkelen. Over de afgelopen periode is als aandachtspunt genoemd, dat het Platform voldoende aansluiting moet blijven zoeken met de samenleving, opdat een beweging ontstaat waardoor duurzaamheids-initiatieven en ideeën op tafel komen. Deze opzet is geanalyseerd en met de aanbevelingen zal een hernieuwde start van het Platform worden gemaakt. Hierbij zal vooral gewerkt worden aan de zichtbaarheid van het Platform.

Resultaten eerste programmaperiode Duurzaamheid 2011 – 2015

CO₂-reductie

Het totaalresultaat van onze inspanningen laat zien dat we op de goede weg zijn. We hebben inmiddels de Kyoto-doelstelling behaald en in 2015 zitten we wat de CO₂-reductiedoelstelling betreft voor 2020 in lijn met onze ambitie (17%). Om deze lijn te kunnen vasthouden dient met name geïnvesteerd te worden in duurzame energieproductie en energiebesparing in de bestaande bouw. Om dit te bereiken zal een grotere

inspanning moeten worden geleverd, omdat tot nu toe het “laaghangend fruit” geplukt is. Hiermee wordt bedoeld, dat met name ingezet is op projecten, die met geringe inspanning snel resultaat boeken. De grootste invloed op de CO2-reductie zijn momenteel de besparingen op energie in de bestaande bouw, utiliteit en bedrijven. Dat is ook waar het programma het zwaarst op heeft ingezet en in de toekomst op blijft inzetten.

Duurzame energieopwekking

De doelstelling van 20 % duurzame energieopwekking in 2020 is een flinke opgave. Bij de start van het programma is aangegeven, dat deze doelstelling gerealiseerd kan worden op basis van grootschalige windenergie en biomassaprojecten én kleinschalige duurzame energieopties. Zo is de 2020-doelstelling niet of nauwelijks te bereiken zonder realisatie van circa zes windturbines (van 3 MW), realisatie van zes vergistingsinstallaties van 1 MW/st. én een grootschalige inzet op zonnecellen, zonneboilers en warmtepompen in de woningbouw en utiliteitsbouw.

Uiteindelijk hebben we in de eerste programmaperiode 4% duurzame energieopwekking gerealiseerd. Dit percentage komt overeen met het landelijk gemiddelde. Er is een sterke stijging van het aandeel opgewekte zonne-energie (te zien aan de stijging van het aantal aansluitingen van PV-systemen en de hoeveelheid opgewekte energie met PV-systemen). We staan landelijk als gemeente in de top 5 als het gaat om het aantal PV-systemen.

Landelijk blijft de aandacht voor opwekking met zonnepanelen groot. In Overijssel wordt dat versterkt door de aantrekkelijke lening van de provincie Overijssel, die het Energieloket Verbeter en Bespaar voor ons uitvoert. Ook de actie Duurzaam Genieten, collectieve inkoop met lokale installateurs, Boeren met Zon, heeft enkele PV-systemen opgeleverd.

Conclusie

We kunnen spreken van een succesvolle eerste programmaperiode. Met beperkte middelen en capaciteit liggen we op koers. We hebben laten zien, dat we het thema Duurzaamheid serieus nemen en hebben ons hiermee positief op de kaart gezet binnen Overijssel en zelfs landelijk. We merken, dat we een groot netwerk om ons heen hebben gebouwd met relevante en nuttige organisaties, waarmee we ons voordeel kunnen doen.

Gelet op het behaalde resultaat blijkt, dat de inzet op windenergie en biomassavergisting, zoals vooraf werd aangekondigd, absoluut noodzakelijk is om de vastgestelde doelstellingen te bereiken op de lange termijn. In de komende programmaperiode zal moeten blijken of de doelstelling gehaald kan worden.

3 Waarom “Samen Duurzaam”

Het Programma “Samen Duurzaam” is voor en door iedereen, die in de gemeente woont, werkt en leeft en recreëert. Het doel, dat we voor de komende vier jaar willen bereiken, is het laten ontstaan van een beweging in de samenleving die leidt tot meer duurzame initiatieven van onderop. Om dit te bereiken willen wij ruimte bieden aan deze initiatieven. Kernwoorden, die hierbij horen zijn: lokaal, faciliteren, meedenken, verbinden, samenwerken, innovatief en ondernemerschap. Hierbij passen de termen “actief, vooruitlopend en innovatief” uit de Duurzaamheidsvisie 2010 -2020

Tegelijkertijd hebben wij de ambitie om in 2020 aan de doelstelling, zoals opgenomen in de Duurzaamheidsvisie 2010-2020, te voldoen. Deze ambitie wordt uitgedrukt in 30% CO2 reductie ten opzichte van 1990 en 20% duurzame energieopwekking in 2020. Gelet op de evaluatie van het programma Duurzaamheid 2011-2015 gaat het nieuwe programma ervan uit, dat de 30% CO2 doelstelling wordt gehaald en blijven wij de doelstelling 20% duurzame energieopwekking nastreven. Gelet op het voorgaande kan geconcludeerd worden, dat de Duurzaamheidsvisie nog steeds actueel is. Via het monitoringsysteem Energie in Beeld van Enexis, de CO2 monitor en de Klimaatmonitor van Rijkswaterstaat wordt bijgehouden in hoeverre inspanningen leiden tot het bereiken van de doelstelling.

Verbinden van duurzaamheid met andere programma's, zoals het Europese programma Leader, is een manier om initiatieven gefinancierd te krijgen. Ook zal gezocht moeten worden naar andere verdienmodellen om initiatieven gefinancierd te krijgen. Niet opnieuw zelf het wiel uitvinden, maar gebruik maken van en aansluiten bij goede voorbeelden, die elders in de praktijk zijn/worden gebracht. Daarom is samenwerking in de regio met andere overheden en met het bedrijfsleven van groot belang. In de regio zijn dat bijvoorbeeld de Kracht van Salland, Regio Zwolle, Gemeente Deventer (Stedendriehoek), Raalte en de provincie Overijssel.

Versnelling en slagkracht ontstaat wanneer we beleidsvelden koppelen en vanuit een breder perspectief naar de doelstellingen kijken. Een goed voorbeeld hiervan is de energiebesparing in de bestaande bouw, die gerealiseerd moet worden en de energieopwekking, die nodig is om aan de energievraag te voldoen. Hoe lager de energievraag (besparing) hoe kleiner de ruimtelijke impact is van energieopwekking (bijvoorbeeld minder windmolens) Ook klimaatadaptatie heeft minder ruimtelijke impact, wanneer we sneller energiebesparing en duurzame energieopwekking realiseren.

4 Opzet van het programma

Het programma Samen Duurzaam 2016-2020 kent een zestal deelprogramma's. Ieder deelprogramma draagt bij aan de hoofddoelstelling. Per programmaliijn zal ingegaan worden op het stimuleren en het faciliteren van initiatieven van onderop, het doorzetten van lopende projecten en het ontwikkelen en uitvoeren van nieuwe projecten.

De volgende programmaliijnen worden beschreven:

1. Energie: lokaal energie opwekken en besparen
2. Mobiliteit: naar duurzame vormen van vervoer
3. Onderwijs: samen duurzaam op scholen
4. Afval: op weg naar een afval loze samenleving
5. Economie: duurzame bedrijven
6. Voedsel: lokale duurzame voedselproductie

Initiatieven vanuit de samenleving, lopende projecten en nieuwe projecten

Met dit programma wordt ingespeeld op de veranderende rol van de overheid en hiermee ook de gemeente. De gemeente zal minder sturen en meer ondersteunen en stimuleren van initiatieven vanuit de samenleving. Er zal ruimte zijn voor duurzaamheidsinitiatieven van onderop, mits deze bijdragen aan de doelstelling van het programma en passen in de beleidskaders van het Coalitieakkoord. Via overheidsparticipatie faciliteert de gemeente ideeën en projecten. Dergelijke initiatieven worden gezien als kansrijke ontwikkelingen. Verder kent het programma lopende projecten en nieuwe projecten. Lopende projecten zijn projecten, die in het programma Duurzaamheid 2011-2015 zijn gestart en doorlopen naar het programma duurzaamheid 2016-2020. Deze projecten zijn zichtbaar in de verschillende programmaliijnen. Nieuwe projecten zijn projecten, die in de komende programmaperiode zullen worden opgestart. Een aantal van deze projecten wordt in het Coalitieakkoord genoemd:

- Onderzoek routekaart energie neutrale kernen
- Bevorderen gebruik duurzame energiebronnen
- Verduurzaming van de sociale huurvoorraad

Relatie met andere beleidsvelden

Het programma Duurzaamheid heeft relatie met andere beleidsvelden en houdt rekening met:

- Nationaal Energieakkoord
- Programma Nieuwe Energie provincie Overijssel
- Coalitieakkoord gemeente Olst-Wijhe 2014-2018
- RO / structuurvisie
- Communicatiebeleidsplan Olst-Wijhe met de bijbehorende uitvoeringsnota's
- Programma Leader
- Kracht van Salland
- Programma Duurzaamheid gemeente Raalte en Deventer

Stakeholders

Afgelopen periode is een belangrijke stap gezet als het gaat om samenwerking en betrekken van partijen uit de samenleving. Bij de totstandkoming van het programma zijn diverse stakeholders betrokken. De stakeholders hebben mede richting gegeven aan de opzet van het programma. Hieronder wordt een overzicht gegeven van de betrokken stakeholders:

- Platform Duurzaamheid
- Bedrijven (MKB)
- Vereniging Aardehuizen
- Inwoners

- Salland Wonen

Platform Duurzaamheid

Het Platform Duurzaamheid Olst-Wijhe wil komende periode de thema's proberen te verbreden en aan sluiten bij wat er leeft onder de bevolking. Voeding lokaal produceren en verwerken is een belangrijk onderwerp. Er is al veel biologisch voedsel lokaal te krijgen, maar dit is maar bij een kleine groep bekend. Het Platform wil een rol spelen in het breder bekend maken van lokale producten. Ook mobiliteit blijft een belangrijk onderwerp, zowel de alternatieve brandstoffen, zoals de Elektrische Rally, maar ook de deelauto zijn acties in het programma.

Bedrijven

Bedrijven willen graag de ruimte om aan de slag te gaan met innovatieve technieken om zich te ontwikkelen. Regelgeving is soms beperkend. Een goede relatie met de gemeente werkt om samen te werken en ruimte te scheppen, zodat bedrijven kunnen ontwikkelen.

Binnen de bouw- en installatiebedrijven wordt samengewerkt om meer energierenovaties te realiseren in de bestaande bouw. De verwachting is, dat in de toekomst deze vorm van samenwerking meer voorkomt, wat noodzakelijk is voor het realiseren van energieneutrale renovaties.

Vereniging Aardehuizen

Binding van CO₂ in de bodem door biomassa terug te brengen in de bodem en lokale productie van voedsel door, van en voor de eigen bevolking zijn enkele thema's, die een uitdaging vormen voor de Vereniging Aardehuizen. Afgelopen jaren hebben ze veel bezoekers uit gehad bij de bouw van de Aardehuizen, waarbij de principes van ecologisch bouwen centraal staan. De verwachting van de Vereniging Aardehuizen is, dat er voldoende draagvlak is om te praten over thema's als biologische voeding, alternatieve vervoersmiddelen, duurzaam (ver)bouwen en energie. Vanuit een kleine groep kunnen burgerinitiatieven ontstaan op dat gebied. Belangrijk hierbij is om mensen samen te brengen en te verbinden.

Inwoners

Daarnaast hebben we in het kader van de Burgerpeiling 2014 een bewonersonderzoek gedaan naar onder andere het onderwerp Duurzaamheid. Door middel van een enquête hebben inwoners van de gemeente vragen beantwoord. Hieruit komt onder andere naar voren, dat er grote bereidheid is om groene stroom te gebruiken en dit het liefst zelf op te wekken. Persoonlijk advies hoe dat dan te realiseren maakt de stap makkelijker. Ook het directe financiële voordeel terugzien is belangrijk. Als er in de directe woonomgeving ook groene stroom wordt opgewekt wordt dat ervaren als een stimulans, maar belangrijker is, wanneer er door vrienden, sportclubs, kerk, e.d. wordt gevraagd mee te doen.

Wat opvalt is, dat respondenten een behoorlijk aandeel van de vragen "niet van toepassing/weet niet/ geen mening" heeft aangevinkt. Dat kan betekenen, dat de vragen lastig te beantwoorden zijn. Maar er ligt wellicht een taak voor de gemeente om dit onderwerp meer in het voetlicht te plaatsen van onze inwoners

Tijdens de energiedagen hebben we bezoekers gevraagd naar de thema's, die zij belangrijk vinden voor de toekomst. Belangrijke thema's die naar voren kwamen zijn:

- voedsel lokaal produceren, lokaal verkopen en gebruiken/eten uit de regio/korte(re) ketens
- deelauto's als oplossing voor verminderde mobiliteit in de kleine kernen
- windenergie realiseren
- asbest weg uit het buitengebied (voor particulieren mogelijk maken)
- nuttig gebruik van regenwater in de bestaande woningen
- bewegingssensoren bij lantaarnpalen in het buitengebied (laat het donker donker)
- meer lantaarnpalen uit, ook in de dorpen/kernen
- vaker thematische bijeenkomsten, zoals de Energiedagen
- het hele dorp Wijhe op bio-energie

Salland Wonen

Salland Wonen is afgelopen periode bezig geweest de doelstelling 'alle labels groen' te bereiken. Dit kunnen ze realiseren door in de onderhoudsprogramma's stevige isolerende maatregelen te nemen. Intern is er ook aandacht voor Energieneutraal renoveren. In dit kader zal Salland Wonen nog extra stappen moeten zetten. Hiervoor is vertrouwen nodig en draagvlak bij de huurders, die hun energierekening zien dalen, maar de huurprijs zien stijgen. Bij groot onderhoud staat het thema duurzaamheid, in de brede zin van het woord, prominent op de agenda.

5 Programmalijnen

5.1 Energie: Lokaal energie opwekken en besparen

Bijdrage aan de doelstelling tot 2020:

De programmalijn Energie wil 26 % bijdragen aan het bereiken van de doelstelling 30% CO2 reductie in 2020. De doelstelling van 20% duurzame energieopwekking in 2020 wordt voor het grootste deel (16%) binnen deze programmalijn gerealiseerd (4% hiervan is al gerealiseerd in de eerste programmaperiode). Met toepassing van windenergie kan hier een belangrijke bijdrage aan worden geleverd. Met bijvoorbeeld zes windmolens van 3 Mw/st., een flink aantal vierkante meters zonnepanelen (17.000 m2) en grootschalige toepassing van geothermie en bio-energie is het mogelijk om 20% duurzame energieopwekking na te streven.

De energietransitie heeft tot doel het gebruik van fossiele energie terug te dringen door energiebesparing, hogere energie-efficiëntie en opwekking van energie uit hernieuwbare energiebronnen. De afhankelijkheid van fossiele energie wordt hiermee beperkt, alsook de uitstoot van schadelijke broeikasgassen als CO2. De sector hernieuwbare energie levert een bijdrage aan de economische groei in Overijssel en in Olst-Wijhe. Energiebesparing en lokaal opgewekte energie dragen bij aan lastenverlichting en beheersing van energiekosten voor burgers en bedrijven. Het kan energiearmoede helpen voorkomen bij lage inkomens, waar energielasten zonder besparing soms meer dan de helft van de woonlasten uitmaken.

Energiebesparing om te komen tot een duurzame energievoorziening, draagt bij aan milieudoelstellingen, leidt tot een lagere energierekening, verbetert de concurrentiepositie van bedrijven en geeft een impuls aan de werkgelegenheid. Dit is de essentie van het SER Energieakkoord, dat in september 2013 is ondertekend door overheid, werkgevers, vakbonden, elektriciteitsproducenten, milieuorganisaties en andere partijen. Met het Nationaal Energieakkoord streeft het kabinet naar 14% hernieuwbare energie in 2020 en 16% in 2023. Het herijkte programma Nieuwe Energie Provincie Overijssel is een uitwerking van de afspraken uit dit Nationaal Energieakkoord. De provincie Overijssel heeft met het programma Nieuwe Energie de ambitie om in 2020 het aandeel hernieuwbare energie naar 20% te laten groeien. Dit door de huidige aanpak voort te zetten, aangevuld met een intensivering en uitbreiding van de aanpak op een aantal thema's en instrumenten. Onder andere steun voor lokale initiatieven, pilots voor innovatie, podium voor energiepioniers. Daarnaast wordt dit jaar een aantal beleidsvarianten uitgewerkt voor na de periode van 2015. Verder is er een grote rol weggelegd voor de intensivering van toezicht/handhaving op energiemaatregelen. Via Europese programma's als EFRO, POP, Interreg, en Horizon 2020 zal hernieuwbare energie een sterke financiële impuls krijgen.

Samen met de andere gemeenten in Overijssel doen wij mee met het ondersteuningsprogramma van de VNG om de ambities uit het Energieakkoord te kunnen verwezenlijken. Dit programma duurt tot 2016. Naast ondersteuning van de VNG aan gemeenten op het onderdeel gebouwde omgeving gaat het ook om ondersteuning bij:

- Het maken van prestatieafspraken bij woningbouwcoöperaties
- Verduurzaming van maatschappelijk vastgoed en schoolgebouwen
- Verduurzaming openbare verlichting
- Stimuleren en handhaven energiebesparing bij bedrijven
- Stimuleren van maatregelen op het gebied van mobiliteit en transport.

In de jaarlijkse uitvoeringsprogramma's worden projecten opgenomen, die bijdragen aan de ambities van het Energieakkoord.

Wij willen de komende vier jaar blijven inzetten op energiebesparing in de bestaande bouw. Uitgangspunt is, dat inwoners en bedrijven zelf belang hebben bij en verantwoordelijkheid nemen voor energiebesparing. Daarom kiest de gemeente voor een combinatie van voorlichting en bewustwording. Zij zal

energiemaatregelen blijven stimuleren, door zelf initiatief te nemen, kaders te stellen, faciliteiten te bieden of gesprekspartner te zijn.

Tegelijkertijd maken we opnieuw afspraken met de woningbouwcoöperatie over het energiezuinig maken van de huurwoningen in de gemeente. Ambitie van de overkoepelende branche organisatie Aedes is in 2020 gemiddeld een B label. De prestatieafspraken met Salland Wonen worden dit jaar herijkt. In de afzonderlijke jaarprogramma's zullen de gemaakte afspraken worden meegenomen. Informatievoorziening via bijvoorbeeld het EnergieLoket, is een belangrijk instrument om inwoners te informeren over energiebesparing. Ook uit de Burgerpeiling van 2014 blijkt dat de informatievoorziening belangrijk is en ook beter kan.

Wij willen ons de komende vier jaar inzetten, dat energieneutraal bouwen uitgangspunt wordt bij nieuwbouw. Dat duurzaamheidsaspecten bij nieuwbouw meegenomen worden heeft te maken met de uitgangspunten, die worden geformuleerd voor nieuwbouwwijken. Het in een vroeg stadium afspraken maken biedt enorme kansen, ook om de woningbouw op voorhand toekomstbestendig te maken (laag energieverbruik, rekening houdend met toekomstige ontwikkelingen etc.). Energieneutraal bouwen ofwel "passief huizen" heeft de toekomst. Er worden tal van initiatieven ontwikkeld, die doorvertaald kunnen worden naar de gemeente. Daarnaast moet het toepassen van duurzame materialen gemeengoed worden.

Wij willen de komende vier jaar blijven inzetten op nieuwe vormen van energieopwekking. Naast zonnepanelen, geothermie en bio-energie worden ook de mogelijkheden van windenergie onderzocht en indien mogelijk windenergieprojecten gerealiseerd. Dit betekent, dat een duidelijke keuze voor windenergie wordt gemaakt. Zonder toepassing van windenergie wordt het moeilijk om de ambitie van 20% duurzame energieopwekking te realiseren. Echter de laagvliegrouete die over ons grondgebied is gelegen zorgt voor een beperking van de mogelijkheden op het gebied van windenergie. De laagvliegrouete (linkroute 10a) komt vanuit de richting Colmschate bij Wesepe de gemeente binnen en gaat in noordelijke richting via Raalte er weer uit (ze vliegen van noord naar zuid). Alhoewel deze routes voor onbepaalde tijd zijn opgeschort, komen ze wellicht weer op de politieke agenda voor inwerkingstelling. De juridische grondslag voor de bescherming blijft ondanks de opschorting bestaan. Op grond van de Barro (Besluit Algemene Regels Ruimtelijke Ordening) mag er niet hoger dan 40 m. gebouwd worden onder deze laagvliegrouete. In het geval van windmolens mogen ze ook niet aan de rand worden gebouwd als de rotortippen binnen de zone steken. De zone is twee nautische mijlen breed (3704 m.). Dit betekent dat een groot deel van onze gemeente uitgesloten wordt van grote windmolens maar er blijft nog wel ruimte over waar in potentie windmolens kunnen worden geplaatst. Dit zal nader worden onderzocht. Voorlichting en bewustwording over mogelijkheden, goede voorbeelden en financieringsmogelijkheden zijn instrumenten die hiervoor worden ingezet. De gemeente zal energieopwekking blijven stimuleren, of door zelf initiatief te nemen, kaders te stellen, faciliteiten te bieden of gesprekspartner te zijn. Indien het niet mogelijk blijkt om op ons eigen grondgebied windmolens te realiseren wordt onderzocht op welke wijze wij kunnen deelnemen aan projecten buiten ons grondgebied.

Initiatieven van onderop

- Stimuleren en faciliteren van initiatieven van energiebesparing in de bestaande bouw, scholen, bedrijven en maatschappelijk vastgoed
- Stimuleren en faciliteren van nieuwe vormen van energieopwekking
- Stimuleren en faciliteren van kansrijke ontwikkelingen
- Vriendenerf

Lopende projecten:

- Informatievoorziening (het Energie loket) over besparing in de bestaande bouw en nieuwe vormen van energieopwekking
- Renovatie en verduurzaming openbare verlichting
- Verduurzaming van de sociale huurvoorraad
- Energiebewust maken van de interne organisatie
- Stimuleren van sportverenigingen om sportaccommodaties duurzaam te maken

- Stimuleren en handhaven energiebesparing bij bedrijven
- Stimuleren duurzaam inkoop en aanbesteding door de gemeente Olst-Wijhe
- VNG Ondersteuningsstructuur vult bestaande Energieloketten aan op de thema's arbeid en onderwijs
- Samenwerken met gemeenten in de VNG ondersteuningsstructuur

Nieuwe projecten/initiatieven:

- Definiëring en Onderzoek routekaart energie neutrale kernen
- Bevorderen gebruik duurzame energiebronnen
- Energieneutraal bouwen uitgangspunt bij nieuwbouw
- Aansluiten bij kansrijke ontwikkelen als deze zich voordoen

5.2 Programmalijn Mobiliteit: Naar duurzame vormen van vervoer

Bijdrage aan de doelstelling tot 2020:

De programmalijn Mobiliteit wil voor 7 % bijdragen aan het bereiken van de doelstelling (30% CO2 reductie in 2020)

Het autoverkeer draagt voor circa 20% bij aan de uitstoot van CO2 in Nederland. Tegelijk is het energiegebruik in de categorie verkeer en vervoer door het hoge aandeel wegverkeer lastig te beïnvloeden door de gemeente. Het energiegebruik wordt met name bepaald door het percentage bijmenging van biobrandstoffen in transportbrandstoffen, welke op grond van EU-regelgeving is bepaald. Daarom kiezen wij ervoor om naast het faciliteren van duurzame mobiliteitsinitiatieven te focussen op rijden op groen gas en elektrisch rijden. Hierdoor wordt de lucht schoner, neemt de CO2 uitstoot af, worden we minder afhankelijk van fossiele brandstoffen en wordt het leefklimaat prettiger. Naast voordelen voor het klimaat en de leefomgeving, kan het rijden op groen gas en elektrisch ook financieel aantrekkelijk zijn.

Ter inspiratie: “De slimme bandenpomp “ (project)

Het rijden met de juiste bandenspanning en bij voorkeur een iets hogere spanning kan de vervuiling met 2 tot 5% verminderen. Echter 60% van de auto's rijdt met onderspanning. Band op Spanning (Stichting de Groene Garage) heeft 19 bandenspanningsapparaten geplaatst in Overijssel. Inwoners kunnen nu duurzaam hun autobanden op spanning brengen en daarmee een brandstofbesparing realiseren (bron: Band op Spanning: een organisatie zonder winstoogmerk, die zich ten doel heeft gesteld om de schadelijke invloed die auto's hebben op ons milieu en de leefomgeving te verminderen.

Initiatieven van onderop

- Stimuleren en faciliteren van kansrijke ontwikkelingen
- Autodelen
- Elektrisch rijden

Nieuwe projecten

- Resultaatsverplichting om het eigen wagenpark duurzame brandstof te laten rijden.
- Stimuleren van autodelen door gemeentelijke auto's aan te melden als deel-auto

5.3 Onderwijs: Samen duurzaam op scholen

Bijdrage aan de doelstelling tot 2020:

Bewustwording, draagvlak, informeren

“Een auto voor de deur is een dure oplossing, als je niet veel rijdt. Met een deelauto ‘koop’ je kilometers, maar zit je niet vast aan een hele auto. Dit is voor ouderen, jongeren en in plaats van de tweede auto een manier om goedkoper uit te zijn. Platform Duurzaam Olst-Wijhe wil die deelauto graag realiseren”, aldus Bas Jansen, lid van het platform.

Duurzaamheid in het onderwijs is een basisvoorwaarde om succesvol te kunnen werken aan een leefbare planeet en een groene economie voor nu en voor later. Duurzaamheid of duurzame ontwikkeling is altijd in beweging. Je weet vandaag niet hoe het er morgen uitziet. En dat is juist voor het onderwijs relevant. Kinderen leren om een probleem van verschillende kanten te bekijken, daarbij te letten op zowel sociale, ecologische en economische aspecten om daarna te werken aan oplossingen vanuit eigen afweging en keuzes. Aandacht voor duurzaamheid biedt kinderen een handelingsperspectief. Wat kan een leerling zelf doen om bij te dragen aan een oplossing? Dat kan bijvoorbeeld door zelf bepaald gedrag te veranderen of anderen te wijzen op oplossingen.

Wij willen er aan bijdragen, dat leerlingen van de basisschool en middelbare school bewust worden wat duurzaamheid is en wat duurzaamheid voor hem of haar betekent. Daartoe wordt jaarlijks een bijdrage beschikbaar gesteld voor iedere school in Olst-Wijhe om een duurzaamheidsproject op te pakken passend bij de actualiteit.

Ter inspiratie: educatieprogramma op landgoederen (idee)

Het Sallandse (specifiek Olst-Wijhe) kenmerkt zich onder andere door de vele landgoederen. Deze landgoederen zijn steeds belangrijker als baken van rust in hun omgeving. Ze zijn van grote maatschappelijke waarde in het behoud van cultuurhistorie en het doorgeven van cultuur en natuur aan volgende generaties. Een kans om basisschoolleerlingen via een educatief project landgoederen te leren kennen in al zijn facetten (cultuur, natuur, economie).

Initiatieven van onderop

- Stimuleer en faciliteer jaarlijks de basisscholen en de middelbare scholen om een duurzaamheidsproject te doen passend bij de actualiteit van maatschappelijke thema's als afval, energie, water, mobiliteit, voedsel.
- Stimuleren en faciliteren van kansrijke ontwikkelingen

Lopende projecten

- Voorlezen op scholen tijdens de dag van Duurzaamheid op 10 – 10
- In het kader van de VNG Ondersteuningsstructuur wordt gekeken of het middelbaar onderwijs ondersteund kan worden
- Waste Away Game in het kader van programma Mooi Schoon (zwerfafval)

Nieuwe projecten

- Koppeling van educatie over duurzaamheid aan landgoederen
- Aanhaken ontwikkeling Boerderijscholen via Leader en hierbij het thema voedsel oppakken
- Kennisuitwisseling scholen en bedrijfsleven over duurzaamheid
- Aanhaken bij de techniekdagen

5.4 Afval: Op weg naar een afval loze samenleving

Bijdrage aan de doelstelling tot 2020:

De programmaliijn Afval wil 27 % bijdragen aan het bereiken van de doelstelling (30% CO2 reductie in 2020)

Duurzame energieopwekking uit biovergisting ROVA:

50.000 m³ aan groen gas per jaar = 100.000 kwh gas per jaar = 11614,4 m³ = 0,06% van het totale verbruik in 2014. Uitgangspunt is, dat dit percentage ieder jaar wordt gerealiseerd.

In een groeiende economie met een groeiende wereldbevolking en een groeiend welvaartsniveau, neemt de vraag naar energie en grondstoffen explosief toe. Sommige grondstoffen dreigen hierdoor schaars te worden of zijn dat al. Als gevolg van deze alsmaar groeiende vraag is de internationale gemeenschap overtuigd, dat consumptiepatronen van grondstoffen en eindproducten zullen moeten veranderen voor het behoud van onze leefomgeving. Er is een verplichting naar onze volgende generaties. Door de toegenomen consumptie vormt het anders omgaan met onze grondstoffen en het beperken van de uitstoot van broeikasgassen, één van de grootste uitdagingen voor de komende jaren.

Een efficiëntere en slimme wijze van de inzet van energie en grondstoffen is met het oog op de groeiende vraag essentieel voor een duurzame welvaartsgroei. De overgang van een lineaire economie (grondstof winnen, produceren, consumeren en afdanken) naar een retoureeconomie is hiervoor een gewenste stap. In het "sluiten van de keten" heeft afvalbeheer een cruciale rol: preventie, hergebruik en recycling zijn manieren, waarop grondstoffen efficiënter en meer duurzaam kunnen worden benut, terwijl verbranding en vergisting kunnen bijdragen om een deel van de energie terug te winnen. Uiteindelijk willen we naar een afvalloze samenleving, we accepteren (voorlopig) een resultaat van 74 kg per aansluiting per jaar in 2020 (vastgesteld in het beleidsplan "Van Afval naar Grondstof Van Idee naar Aanpak Van Betalen naar Belonen", raadsbesluit 12 december 2011). Op deze ambitie wordt geanticipeerd door de inzamelstructuur hierop aan te passen en fase twee Omgekeerd Inzamelen te introduceren.

Ter inspiratie: een circulaire economie (visie)

Op weg naar een circulaire economie. Een circulaire economie is een economisch systeem, dat gericht is op maximaal hergebruik van producten en grondstoffen, waarbij waardevernietiging wordt geminimaliseerd; van **verbruik** naar **gebruik** en van lineaire naar circulaire processen. We gaan betalen voor het gebruik van goederen, bijvoorbeeld voor zittingen van kantoorstoelen en voor lumen (licht) in plaats van stoelen en lampen kopen.

Initiatieven van onderop

- Stichting bij de burens
- Stimuleren en faciliteren van kansrijke ontwikkelingen

Lopende projecten

- Koers naar omgekeerd inzamelen
- Mooi Schoon (zwerfafval)
- Natuurlijk Schoon (zwerfafvalproject scholen)

Nieuwe projecten

- We geven als gemeente het goede voorbeeld en werken mee aan de transitie naar een circulaire economie waarin afval grondstof is voor nieuwe producten. Bijvoorbeeld door aanschaf van Cradle-to-Cradleproducten onder andere textiel
- Stimuleer en faciliteer repaircafe's, kringloopwinkels etc..

5.5 Economie: duurzame bedrijven

Bijdrage aan de doelstelling tot 2020:

De programmaliijn Economie wil 33 % bijdragen aan het bereiken van de doelstelling (30% CO2 reductie in 2020)

In een duurzame economie gaat groei niet ten koste van het milieu. En ook niet ten koste van de behoeften van volgende generaties. De overheid (rijk, provincie en gemeenten) wil de samenleving verduurzamen en tegelijkertijd de economie versterken. Door duurzame oplossingen te bedenken, vergroten bedrijven de Nederlandse welvaart en versterken ze hun concurrentiepositie. Verduurzaming van de economie is niet alleen een verantwoordelijkheid van de overheid. De gemeente wil bedrijven in staat stellen zelf duurzame oplossingen te bedenken en te ontwikkelen. Duurzame innovaties leveren geld en banen op.

Wij werken samen met het energiekennispunt, dat onderdeel is van de Regionale Uitvoeringsdienst IJsselland en heeft als doelstelling om de wettelijke kant van het nemen van energiemaatregelen bij bedrijven onder de aandacht te brengen.

In 2015 gaan milieutoezichthouders verder met specifieke energiecontroles en starten zij met de uitvoering van projecten. De opleiding van toezichthouders blijft ook na 2015 belangrijk. De uitvoering van de prestatieafspraken van het Ministerie van Infrastructuur en Milieu met de gemeenten zullen van start gaan. Bedrijven, die onder de Wet Milieubeheer vallen, moeten energie besparen. De hernieuwde aandacht voor verplichte energiebesparing vloeit voort uit het in september 2013 gesloten Energieakkoord. Het Energieakkoord maakt het mogelijk het kennispunt, en daarmee energiebesparing bij bedrijven, te ondersteunen tot 2020. Daarnaast informeert de gemeente bedrijven via het Energieloket over financieringsmogelijkheden vanuit de provincie Overijssel en het Rijk voor onder andere energiebesparing en energieopwekking.

Ter inspiratie: verwijderen en afvoeren van asbestdaken (een succes)

De provincie Overijssel kent een subsidieregeling verwijderen en afvoeren Asbestdaken. Bedoeld voor eigenaren of erfpachters van gebouwen op een bedrijfslocatie in Overijssel. Er hebben inmiddels 115 bedrijven meegedaan waardoor er elf hectare aan asbest wordt verwijderd. En, zeker niet minder belangrijk, er worden 14.500 zonnepanelen geplaatst.

Initiatieven van onderop

- Stimuleren en faciliteren van kansrijke ontwikkelingen

Lopende projecten

- Regionaal positioneren van Duurzaamheid, Economie en Onderwijs in de Regio Zwolle
- Informatie over duurzaamheidsmaatregelen voor bedrijven, Kennispunt Energie

Nieuwe projecten

- Gebruik maken van bestaande initiatieven
- Stimuleren kennisdeling bedrijven en onderwijs in Olst-Wijhe (zie ook onderwijs)
- Stimuleren van Energieopwekking bij bedrijven bijvoorbeeld door zonnepanelen op daken.

“Per bedrijf is het besparingspotentieel wellicht niet schokkend groot, maar alle bedrijven samen maken een groot verschil. Die kans willen we verzilveren”, aldus Jos Custers, milieuhandhaver Olst-Wijhe

5.6 Voedsel

Bijdrage aan de doelstelling tot 2020:

De programmaliijn Voeding wil voor 7 % bijdragen aan het bereiken van de doelstelling (30% CO2 reductie in 2020)

Voor een lokale duurzame voedselproductie zijn energie, water en grondstoffen nodig. Bij die productie ontstaat ook afval. Duurzame productie houdt rekening met de gevolgen hiervan voor mens, dier en milieu. Het bedrijfsleven is als eerste verantwoordelijk voor duurzame productie. De overheid ondersteunt bedrijven daarbij. Maar de consument is een niet te verwaarlozen factor in de overstap naar lokale duurzame voedselproductie.

Milieudruk is niet de enige reden om over te stappen naar lokaler en regionaler voedsel. Er zitten verschillende voordelen aan een lokaal landbouwsysteem. Ten eerste is het bij lokale productiesystemen makkelijker de kringloop sluitend te krijgen. Daarnaast stimuleert lokale productie de biodiversiteit. Wellicht het belangrijkste voordeel is echter, dat lokale voedselproducten traceerbaar zijn. Hierdoor kunnen wij als consumenten zelf het heft in eigen handen nemen en, in plaats van de controle uit handen te geven, zelf controleren of het voedsel, dat wij eten op een voor ons verantwoorde wijze is geproduceerd.

Seizoengroenten en fruit

Door het grote aanbod in de supermarkt zijn we gewend geraakt aan het feit dat altijd alle groenten beschikbaar zijn. Seizoengroenten zijn echter vaak goedkoper en lekkerder. Bovendien is de kans groot dat je meer van groenten en fruit gaat genieten, als je ze alleen 'vers' consumeert wanneer ze oogstrijp zijn.

Verpakkingen

Bij lokale producten worden minder verpakkingen gebruikt dan bijvoorbeeld de verpakkingen van groenten in de supermarkt. Minder verpakkingen = minder afval.

Verspilling

Ongeveer 14% van de boodschappen in Nederland belandt ongebruikt in de vuilnisbak. Die onnodige verspilling van voedsel willen we verminderen. We gooien ieder jaar voor ruim € 150 per persoon weg, ofwel zo'n 50 kilo voedsel. Lokale producten bieden vaak de mogelijkheid om meer 'op maat' te kopen, waardoor minder weggegooid hoeft te worden.

Initiatieven van onderop

- Appeltje Eitje
- Permacultuur
- Stimuleren en faciliteren van kansrijke ontwikkelingen

6 Organisatie en financiële middelen

Werken aan een duurzame ontwikkeling vraagt inspanningen in de gehele gemeentelijke organisatie. Het is belangrijk, dat er in de organisatie aandacht blijft voor duurzaamheid. Het onderwerp duurzaamheid is geen aandachtspunt maar uitgangspunt. Dat vraagt om een andere manier van denken, kijken en werken. Energie en klimaatbeleid vormen belangrijke pijlers in het duurzaamheidsbeleid, maar dekken niet de gehele lading. Duurzaamheid kent een sociale component, een omgevingscomponent (ruimtegebruik) en een economische component. Er liggen kansen voor duurzaamheid in diverse beleidsvelden. Vanwege deze integrale benadering is gekozen voor een programmatische aanpak. Met deze aanpak is het mogelijk om duurzaamheid breder in de organisatie neer te zetten om daadwerkelijk doelen te realiseren. Kenmerk van deze aanpak is een integrale probleemstelling en een grote samenhang met andere beleidsvelden. In bijlage 1 is een overzicht opgenomen van doel / inspanning per programmalijn. Dit DoelInspanningenNetwerk (DIN) krijgt per jaarprogramma concrete invulling. In bijlage 2 is de bijdrage van iedere programmalijn aan de hoofddoelstelling in 2020 bepaald.

Taken en verantwoordelijkheden

De programmamanager werkt in opdracht van de ambtelijk opdrachtgever Programma Duurzaamheid. De opdrachtgever bepaalt samen met de programmamanager de koers van het meerjarig programma. Het college van Burgemeester en Wethouders is in de persoon van de portefeuillehouder Duurzaamheid bestuurlijk opdrachtgever en het eerste aanspreekpunt. De programmamanager is verantwoordelijk voor het opstellen van het meerjarig programma, bewaakt de inhoudelijke samenhang, financiële middelen en het behalen van de doelstelling. Tevens stuurt de programmamanager de afzonderlijke deelprogrammaleiders aan. De deelprogrammaleiders zijn verantwoordelijk voor het opstellen en uitvoeren van een jaarlijks uitvoeringsplan. Zij geven inzicht met welke inspanningen en benodigde middelen een bijdrage geleverd wordt aan de doelstelling van het duurzaamheidsprogramma 2016-2020 (zie bijlage 1). Jaarlijks wordt de voortgang aan de raad gerapporteerd.

Platform Duurzaamheid

Dat er kansrijke initiatieven naar boven komen, daarin speelt het Platform Duurzaamheid opgericht in 2013, een belangrijke rol. Het Platform heeft als doel het activeren en faciliteren van het maatschappelijk speelveld op het gebied van duurzaamheid. Ook heeft het een signalerende functie als het gaat om kansen en ontwikkelingen, die zich aandienen. Het Platform is daarbij de katalysator van initiatieven vanuit de samenleving naar de gemeente en andersom. In andere woorden, het Platform versnelt de kansen en mogelijkheden om duurzaamheid in Olst-Wijhe te realiseren. De uitdaging voor ons is, via het Platform in deze programmaperiode meer inwoners te binden en te betrekken, waardoor meer kansen en mogelijkheden vanuit de samenleving naar boven worden gehaald.

Het organiseren van een duurzaamheidscafé bedoeld voor inwoners is zo'n voorbeeld, waar ontmoetingen plaatsvinden, kennis gedeeld wordt en kansen gesignaleerd worden. Het inzetten van social media (Twitter, Linked-in, Facebook) is eveneens een middel om meer inwoners te bereiken met informatie over Duurzaamheid.

Het Platform bestaat uit een vaste kern van vrijwilligers met daarbij een flexibele schil van mensen, die afhankelijk van het onderwerp en deskundigheid, betrokken zijn bij het organiseren van bijvoorbeeld een duurzaamheidscafé of een activiteit. Door op deze manier een groter netwerk aan te boren wordt gebruik gemaakt van de enorme deskundigheid die aanwezig is bij de inwoners van onze gemeente en is de kans groot, dat ideeën /initiatieven meer zichtbaar worden.

De gemeente faciliteert het duurzaamheidsplatform door procesgeld beschikbaar te stellen voor bijvoorbeeld het huren van een vergaderzaal en het organiseren van bijeenkomsten voor de inwoners. De gemeente is aangehaakt bij het Platform en woont de vergaderingen bij.

Financiën

De dekking van het programmabudget kan gevonden worden in de reserve Duurzaamheid. In deze reserve is nog een bedrag van € 221.000,-- beschikbaar. Bij de start van de uitvoering van de Duurzaamheidsvisie 2010 is een budget beschikbaar gesteld van € 400.000,- voor het programma 2011-2015. Door gebruik te maken van subsidieregelingen en aan te haken bij andere initiatieven is nog ongeveer de helft van het budget beschikbaar. Voor het totale programma is tot 2020 een

programmabudget van € 220.000 benodigd, zodat geen extra middelen voor de planperiode 2016-2020 benodigd zijn.

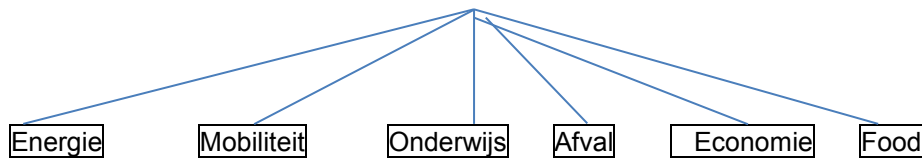
Per jaarschijf wordt het jaarbudget vastgesteld, gelijktijdig met het jaarlijkse Uitvoeringsplan Duurzaamheid waarin alle deelprogramma's samenkomen. Hieruit worden ook de lopende projecten gefinancierd (€ 45.000,--).

In bijlage 3 is een overzicht en verdeling van beschikbare middelen en capaciteit per jaar vanaf 2016 tot 2020 opgenomen. Hierin zijn ook de lopende projecten verdisconteerd.

Bijlage 1: opzet Doel Inspanningen Netwerk per programmalijn

Doelstelling 2016-2020

30 % CO2 reductie is in 2020 bereikt

2016

Inspanningen

Doel

Bijdrage aan hoofd-
doelstelling

2017

Inspanningen

Doel

Bijdrage aan hoofd-
doelstelling

2018

Inspanningen

Doel

Bijdrage aan hoofd-
doelstelling

2019

Inspanningen

Doel

Bijdrage aan hoofd-
doelstelling

Bijlage 2: Bijdrage van de deelprogramma's aan de CO2 doelstelling in 2020

Deelprogramma versus Doelstelling	Energie	Mobiliteit	Onderwijs	Afval	Economie	Food
30 % CO2 reductie is in 2020 bereikt	26%	7%	0	27%	33%	7%
20% duurzame energie- opwekking in 2020	50% windenergie 50% zonnepanelen/ geothermie/ bio-energie					

Bijlage 3: Financieel overzicht per programmalijn

Deelprogramma	Financiële middelen (€) Realisatie programmadoelen 2016-2020
Energie	50.000
Mobiliteit	20.000
Onderwijs	20.000
Afval	eigen begroting
Economie	30.000
Food	20.000
<u>Sub totaal</u>	<u>140.000</u>
Ambtelijke capaciteit 2016 - 2020	80.000 (4 x 20.000)
TOTAAL	220.000